

MATTHEW KNEALE
Bir Ateistin İnanç Tarihiçesi

MATTHEW KNEALE 1960'ta Londra'da doğdu. Oxford Üniversitesi'nde Modern Tarih eğitimi aldı. 1987'den itibaren romanları ve öyküleri yayımlanmaya başlayan Kneale, 2000 yılında *İngiliz Yolcular* (çev. Arzu Durukan, Bilge Kültür Sanat, 2002) kitabıyla Whitbread Yılın Kitabı Ödülü'nü kazandı, Booker Ödülü adayları arasına girdi. *Bir Ateistin İnanç Tarihi* çesi ilk kurgudışı kitabıdır.

An Atheist's History of Belief.

Understanding our Most Extraordinary Invention

© 2013 Matthew Kneale

Bu kitabın yayın hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
The Random House Group Ltd.'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2230 • Tarih Dizisi 102

ISBN-13: 978-975-05-1845-4

© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Gustave Doré, "Yakup'un Melekle Güreşi", 1855

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Oben Üçke

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MATTHEW KNEALE

Bir Ateistin İnanç Tarihçesi

En Sıra Dışı İcadımızı Anlamak

An Atheist's History of Belief
Understanding our Most Extraordinary Invention

ÇEVİREN *Şahika Tokel*

*Çok şey borçlu olduğum
iki olağanüstü tarih öğretmenine:
Londra'daki Latymer Upper School'dan
Robert Orme ve Graham Bearman'a...*

Bırakın hepimizin kısmen deli olduğunu varsayalım.
Böylece birbirimizi anlarız; pek çok bilmece çözü-
lür; akıldan çıkmayan ve can sıkıcı güçlüklerle, ka-
ranlıklarla ilgili pek çok şey aydınlanır.

– MARK TWAIN, *Christian Science*

Dünyayı yöneten, hayal gücüdür.

– NAPOLEON BONAPARTE

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	11
GİRİŞ.....	13
1 TANRILARIN İCADI.....	17
Bir Mamut Dişi Parçası Bulan Biri.....	17
Çıplak Dağda Yeni Bir Meşgale.....	25
Kahvaltı İçin Giyinmek.....	32
2 CENNETİN İCADI.....	43
Ölü Kralların Cape Canaveral'ı.....	43
Zerdüşt ve Arkadaşları.....	51
Doğaüstünün İntikamı.....	56
3 TANRI'YLA ANLAŞMALARIN İCADI.....	63
4 DÜNYANIN SONUNUN İCADI.....	77
Kehanetlerinize Dikkat Edin.....	77
Dünyanın Yanlış Sonu.....	96
Daniel'in Düşü: Devam Metinleri.....	103

5	MÜTEVAZİ CENNETİN İCADI	119
	Engelleri Aşmak	119
	Yahudi Olmayanlar İçin İsa	129
6	BİR DİN İCADI, BİR ULUS İCADI	153
7	DiĞER YERLERDEKİ İCATLAR	169
	Ağırbaşlı Çin’de Kendinden Geçme	169
	Kan, Takvimler ve Top Oyunu.....	180
8	YERALTINDAN İCATLAR	189
	Ölülerin Yakıldığı Odun Yığına Giden Yol Boyunca Gülmek.....	189
	Pandora’nın Kutusunu Açmak.....	201
9	CADILARIN İCADI	211
10	YENİ TESELLİLERİN İCADI	223
	Yeni Yaralara Merhem	223
	Devrimi Beklerken.....	226
	Geçmişe Bakmak.....	231
	Büyük Boşluğu Doldurmak.....	238
	<i>KAYNAKÇA VE İLAVE OKUMA</i>	265
	<i>DIZIN</i>	271

TEŞEKKÜR

Eğer böyle bir kitap haklı görülebilirse, gerekçesi çeşitli inançları, umarım okurların aydınlatıcı ve şaşırtıcı bulacağı bir biçimde, bir araya getirmesidir. Profesyonel tarihçiler tüm bu inançlarla ilgili çalışmaları sağlamışlar, işin zor kısmını gerçekleştirerek tarihin yüzeyini kazıp dünyaya altınlarını sunmuşlardır. Söylemeye gerek bile yok onların çabaları olmaksızın tek bir sayfa bile tamamlayamazdım.

Eserlerini bu kitabın sonunda kaynakça ve ilave okuma olarak listelediğim herkese teşekkür etmek isterim. Aynı zamanda önemli ve çoğu zaman alaycı bir biçimde komik hikâyeleri için özellikle teşekkür etmek üzere bu kaynakların birkaçını ayırmak istiyorum. Jean Bottéro'ya mükemmel, antik Mezopotamya dini incelemesi için; Robin Lane Fox'a büyüleyici Kitabı Mukaddes ve ayrıca klasik paganizm ve erken dönem Hıristiyanlık analizi için; E.P. Sanders'a fevkalade duru İsa'nın yaşamı anlatışı için; Norman Cohn'a Ortaçağlardaki kıyametçi hareketlerin çarpıcı incelemesi için; hem Christopher Hill'e hem de Andrew Bradstock'a İngiliz İç Savaşı esnasındaki radikal dinsel grupların zengin portre-

leri için ve son olarak Nicholas Goodrick-Clarke'a Nazi dönemi öncesi gizli dini olağanüstü biçimde su yüzüne çıkardığı için özellikle teşekkür etmek isterim.

Aynı zamanda Bryan Ward-Perkins'e ve Gervase Rosser'a okunacaklar konusundaki değerli önerilerinden ötürü teşekkür etmek istiyorum. Temsilcim Deborah Rogers'a kitap bilgisi ve hem iyi günde hem de zor günde daima destekçi olduğu için teşekkür etmek isterim. Editörlerim Bodley Head, Stuart Williams, Jörg Hengsten ve Katherine Ailes'e adanmışlıkları, akıllıca kanıları ve bu muazzam konudaki etkileyici bilgileri için çok teşekkür ederim.

Son olarak, karım Shannon'a düzeltmeler konusundaki muazzam yardımı için teşekkür etmeliyim. Ayrıca bu kitabı yazmak için tekrar tekrar çabalarken benimle birlikte zorluğa katlandıkları için ona ve çocuklarımız Alexander ile Tatiana'ya teşekkürler.

GİRİŞ

Man Adası'ndan Metodist bir ateistle göçmen bir Alman Yahudisi ateistin oğlu olarak hiçbir zaman pek inançlı olmadım. Ancak diğer herkes gibi etrafımı inançla sarılı buldum. İnanç, okulda toplandığımızda sıkıntıyla mırıldandığım ve sözlerinin benim gibi biri tarafından tekrarlanıp durmasının tam olarak *kabul* edilip edilmediğini merak ettiğim “Babamız” (*Lord’s Prayer*) duasındaydı. İnanç, kiliselerde ve daha sonra da seyahatlerde ziyaret ettiğim camilerde, sinagoglarda ve tapınaklardaydı. Üstelik diğer birçok şeyin yanı sıra bizzat varlığımdan da, annemi Almanya’dan kaçıp babamla tanıştığı İngiltere’ye gitmeye zorlayan, bir nevi inanç sorumluydu.

İngiltere’de büyümek en azından Hıristiyanlığın resmî yorumunu belli belirsiz öğrenmeme yaradı. Bazen merak ederdim, gerçekte ne olmuştu? İnsanların cennet ya da günah gibi tuhaf görünen fikirler (*notions*) ortaya atmasının nedeni neydi? Ya da tanrılar gibi?

Bu kitap, nihayet merakımı gidermeye yönelik bir çabadır. “*İnsanlar neden tanrılar icat etmiştir?*” gibi genel sorulardır.

ra kesin bir dille cevap vermek tahmin edileceği üzere zordur, ancak yine de fikirler sunmaya çalıştım. Mükün olduğu anlarda uzman bilim insanların cevaplarına başvurudum. Soruların bilim insanların –kuşkusuz akıllıca bir şekilde– bakışlarını kaçıracakları denli genel olduğu durumlardaysa elimden geleni yaptım.

Bu kitap dinsel kurumların tarihleriyle *ilgilenmemektedir*. Örgütsel güç mücadelelerini pek ilgi çekici bulmuyorum. Sıradan insanların neye *inandıklarını* öğrenmek istedim. Uzak durmaya çok özen gösterdiğim başka bir şey de dinsel jargondu. İnançların nasıl evrildiğini bir teoloji sözlüğüne bakmayı gerektirecek terimlere başvurmadan, mümkün olduğunca net bir biçimde anlatmaya çalıştım. Bu sayfalarda düalizmden, monizmden ya da ayinde kullanılan ekme ve şarabın Hz. İsa'nın kanına ve etine dönüşmesinden (*transubstantiation*) bahsedilmeyecektir.

İnsanların inançlarına dair genel bir resim sunmaya çalışmış olsam da bu resmin eksiksiz ya da hatta dengeli olduğunu iddia etmeyeceğim. En çok merak ettiğim ve görünüşe göre bir tür hikâyesi olan inançlara odaklandım. Çin'deki, Hindistan'daki ve Ortadoğu'daki inançları, Mayaların, Azteklerin ve İnkaların inançlarını incelemenin yanı sıra Hıristiyanlığı ve akrabası Yahudiliğe özel önem verdim.

Bu kitap özellikle dinsel inançla ilgili değildir. Marksizm gibi, güya, tamamen siyasi olan birkaç öğretiye de göz attım. Bunu yapma sebebim, bu ideolojilerin bazı açılardan çarpıcı bir biçimde dinleri andırmasıdır. Üstelik fikirlerinin çoğu normalde 20. yüzyıl politikasıyla bağdaştırılmayacak, daha eski dinsel düşüncelerden türemiştir.

Bu kitap dini küçümseme niyetinde değildir. Tam aksine, güçlü inançlara baktıkça onları daha da büyüleyici buldum. Bizim hakkımızda çok fazla şey söylüyorlar. Hayatını hayal gücünden kazanmaya çalışan bir kurgu yazarı olarak, insa-

noğlunun en büyük hayal ürünü projesi olan şeye çok büyük profesyonel saygı duyuyorum.

Bu, geçmişimizi şekillendirmede muazzam rol oynamış bir projedir. İnanmayanlar kendilerini riske atmak pahasına bunu göz ardı etmektedirler. İnançlarımız edebiyat, sanat, müzik ve mimarideki en iyi yaratıcılıkların çoğu için bir kanal olmuştur. Ayrıca en büyük teknolojik buluşlarımızın şartıtcı derecede çoğuna esin kaynağı olmuştur. İnançlar büyük olayların seyrini şekillendirmede sık sık anahtar rol oynamıştır. İnsanlık tarihinin, mantığın ve bilimsel keşfin temiz havasından ziyade yoğun, duygusal ve bazen de apaçık tuhaf inançların bulanık sularına bakarak daha iyi anlaşılabileceğini öne sürecek kadar ileri gideceğim.

Bu inançları keşfetmeye nereden ve hangi zamandan başlanabilir? Cevap: İnsanoğlunun düşünebileceğinin epey öncesinden.

TANRILARIN İCADI

Bir Mamut Dişi Parçası Bulan Biri

Aşağı yukarı 33.000 yıl önce güneybatı Almanya'da, şimdi Baden-Württemberg olan fakat o zamanlar kocaman buz tabakaları arasına gömülmüş, el değmemiş bir bölge olan yerde biri bir mamut dişi parçası buldu ve muhtemelen ısınmak için bir ateşin yanına çömelerek onu oymaya koyuldu.

Ortaya çıkan figür ancak 2,5 santimetre kadardı ya da ondan biraz daha kısaydı. Ufak da olsa düpedüz çarpıcıydı, ayrıca biraz da kafa karıştırıcıydı. İki ayak üzerinde, insan olduğu hemen anlaşılabilir bir pozla duruyordu ancak başı aslan başıydı. Bu figürde tam olarak ne yapıldığı gizemini korusa da büyük ilgi toplayan bir nesne olduğu ortadaydı. Ellenmekten zamanla pürüzsüzleşip parlamıştı. Sonunda ya kasten ya da kazara kırılıp parçalara bölünmüş ve bir mağaranın, yani Hohle Fels'in derinliklerine terk edilmişti. Burada paleoantropolog Nicolas Conard ve ekibince keşfedilip dikkatle yeniden birleştirildiği 2002 yılına kadar kaldı.

Bu minik aslan insanla neden ilgilenmeliyiz? Figüratif sanatın bugüne dek bulunmuş en eski örneklerinden biridir. Ancak onu benim için çok daha ilgi çekici kılan bir başka ilk olma özelliği daha var: Dinsel sanatın ilk bariz örneği olması. Bu nesne, insanların doğaüstü varlıklara inandıklarının en eski kanıtıdır. İnsanların 33.000 yıl önce neye inandıkları hakkında gerçekten fikir sahibi olmak mümkün müdür? Cevap, biraz şaşırtıcı olabilir ama, *evet*.

Neden insanların bu kadar çok zaman önce neye inandıklarıyla ilgilenmeliyiz diye sorulabilir. Basitçe ifade etmek gerekirse, inançlar genellikle kalıcıdır. Dinsel hayalperestlerin çağlar boyunca ileri sürdükleri şeylere rağmen ben, yeni din diye bir şey olmadığını iddia edeceğim. Dinler buz çekirdeği gibidir. Her birinde katman katman geçmiş inançları bulmak mümkündür. 33.000 yıl önceki inançlar bile dünyamızda hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bu kitap bu buz çekirdeklerinin bazılarını incelemeyi, çok sayıdaki katmanın nasıl oluştuğunu keşfetmeyi ve bazen en umulmadık yollarla dünyamızı nasıl etkilemeye devam ettiklerini görmeyi amaçlamaktadır.

Aslan adamımızı yapanın inançlarının neler olabileceğine bakmadan önce bir an durup, bunların neler olabileceğine dair ne *beklenebileceğini* düşünmek istiyorum. Bir tanrıya inansınlar ya da inanmasınlar, günümüzde insanlara göre herhangi bir dinin ön koşulları nelerdir?

Cennet, muhtemelen listenin en tepesinde yer alacaktır. Tüm dinlerin temel işlevlerinden biri hiç kuşkusuz geçici varoluşumuzun tatsız görünümüne bir alternatif sunmaktır. Neredeyse tüm çağdaş dinler, en azından çoğu zaman kural-lara uyan inançlıların erişilebileceği mutlu bir öteki dünya umudu vaat eder. Hal böyleyken, görülebileceği gibi, cennet ilk defa yaklaşık 4.000 sene önce sahneye çıkmıştır. Bu da onu, aslan adama kıyasla belirgin biçimde yeni bir icat kılmaktadır.